

Він зазвичай об'єднує учнів одного віку, школярів в одному або декількох паралельних класах. Можливо об'єднувати в гуртку учнів різного віку, якщо в школі немає паралельних класів, а учнів в класі, школі мало (наприклад, в сільській місцевості). Тематика історичних гуртків має бути різноманітною: воєнно-історична, біографічна тематика, вивчення історії культури і мистецтва, питань розвитку економіки, історико-краєзнавчі гуртки з вивчення рідного краю [7, с. 177].

Близькість і доступність місцевого матеріалу дає можливість залучення учнів до пошуку, дослідження історико-краєзнавчої інформації, засвоєння ними прийомів збору і фіксації місцевих історичних, а в окремих випадках, археологічних або архівних даних. Зміст роботи краєзнавчих гуртків і груп може бути різноманітним як з тематики, з об'єктів вивчення і з охоплення території. Це може бути вивчення історичного минулого і сучасного життя рідного села, вулиці, району, області, мікрорайону міста, цікавих об'єктів або фактів [7, с. 178].

Висновки. Правильно побудована позакласна робота з історії сприяє більш різнобічному розкриттю індивідуальних здібностей дітей, які не завжди вдається реалізувати на уроці. Різні види позакласної роботи збагачують особистий досвід дитини, його знання про різноманітність людської діяльності, тут же він може набути необхідні практичні вміння і навички. Крім того, в різних формах позакласної роботи діти не тільки виявляють свої індивідуальні особливості, але і вчать жити в колективі, тобто співпрацювати один з одним.

Таким чином, позакласна робота є самостійною сферою освітньої та виховної роботи вчителя, здійснюваної в тісному взаємозв'язку з роботою на уроці. Кінцевою метою позакласної роботи з історії є підвищення ефективності всього навчального процесу, проте в процесі вирішуються і такі важливі завдання, як розвиток пізнавального інтересу, формування навичок співпраці, колективної взаємодії, особистісний ріст кожного учня.

При організації позакласної виховної роботи необхідно спрямувати зусилля колективу на:

- 1) різнобічність її змісту, і суспільну спрямованість. Необхідно, щоб вона охоплювала моральне, естетичне, фізичне, трудове виховання;
- 2) використання її масових форм, як для виховання школярів, так і для розумної організації їх вільного часу;
- 3) педагогічному колективу слід піклуватися, щоб позакласна робота охоплювала всіх учнів;
- 4) позакласна робота повинна сприяти розвитку суспільних інтересів, активності і самостійності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. Москва: Педагогика, 1981. 186 с.
2. Митрофанов К., Богоявленский Б. О конкурсах исследовательских работ. *Первое сентября. История.* 2000. №24. С.1-3.
3. Панкова Л. А. Внеклассная работа по истории как средство активизации познавательной деятельности обучающихся. Москва: «Первое сентября», 2012.
4. Постников П. Г. Историческое сознание как цель, ценность и результат образования. *Наука и образование.* 2001. № 5. С. 45.
5. Родин А. Ф. Массовые формы внеклассной работы по истории в восьмилетней школе. Москва: АПН РСФСР, 1961. 127 с.
6. Рубин А. А., Юрченко З. В. Внеурочная работа по общественным предметам. *Преподавание истории в школе.* 1991. №5 С.102-107.
7. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 324 с.

УДК 94:323.26((47+57):477)“1928/1933”

Храмоїкіна Дарія,
студентка ННІПМВ
СумДПУ імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

СЕЛЯНСЬКИЙ ОПІР РАДЯНІЗАЦІЇ (1928-1933 РР.)

У статті зазначено про виникнення руху опору селян радянській та його діяльності, проаналізовано основні види руху опору селян та форми спротиву.

Ключові слова: колективізація, радянська, селянський опір, повстання, колгоспи.

Khramoikina D. Peasant resistance of sovietization (1928-1933). The article mentions the causes of the resistance movement of peasants to Sovietization and its activities, analyzes the main types of resistance movement of peasants and forms of resistance.

Key words: collectivization, sovietization, peasant resistance, uprising, collective farms.

Постановка проблеми: Посилення економічного тиску на селянство, звуження рамок легальної політичної діяльності для все зростаючої їх кількості, якими супроводжувалося введення нового курсу щодо селян, зменшувало для останніх можливості легального захисту їх інтересів. Це змушувало селян переходити

до протиправних дій. Опір селян набував різноманітних форм. Він був неорганізованим, однак досить масовим.

Аналіз досліджень: Дане питання активно досліджували такі дослідники як Буров Я.І. [1], Васильєв В. В., Лінн В. Е. [2], Ганжа О. І. [4]. Багато уваги приділяли Кульчицький С. В. [7] та Сабліна Т.М. [8].

Мета статті: на основі комплексного аналізу, узагальнення та критичного осмислення наявних джерел і наукової літератури охарактеризувати рух опору колективізації в Україні в 1920-1930 рр.

Виклад основного матеріалу: Інтереси селян владою до уваги не приймалися, тому на них зростав економічний тиск та звуження їхніх прав. Новий курс, який вводився, змушував селян переходити до опору. Характерною ознакою була їх неорганізованість і масовість. Хвиля масових протестів почалася із лютого 1930 року й найбільшого розмаху отримала на початку березня. Загалом в Україні з 20 лютого по 20 квітня заворушеннями було охоплено понад 1900 сіл і містечок. У сотнях сіл була ліквідована радянська влада на кілька днів. Розмах селянських протестів, особливо у прикордонних округах України, у лютому-березні 1930 року змусив Сталіна призупинити колективізацію на півроку [1, с.100].

Масштаби селянського опору характеризують такі цифри: в СРСР протягом 1929 р. у 1307 масових виступах брали 244 тис. осіб. В 1930 р. проти насильницької колективізації та створення колгоспів виступили 2468 тис. осіб. Загальна чисельність масових виступів у цьому році склала 13754. Було зафіксовано 55 збройних повстань [4, с. 30].

Перші спроби селянства протидіяти політиці режиму знайшли свій вияв в різкому скороченні господарської активності. Для цього селяни відмовлялися від оренди землі, розпродували худобу, переставали наймати робітників. Питома вага тих, хто користувався найманою працею, скоротилася з 75,3 % у 1927 р. до 46,5,8% у 1929 р [8, с. 150].

Щоб захистити свої права, селяни писали листи зі своїми скаргами до вищого партійного керівництва. У свідомості селян вище керівництво просто «не знало», яка реальна ситуація на місцях. Тому вони мали надію, що відправивши листи, ситуація зміниться. Наприклад, один із листів Максименка, що був головою комсомольської організації, містив таке прохання: «Добрий день шановний секретар ВКП(б), товариш Сталін! До Вас пишу листа з України, з глухого села. Візьміть військову карту і знайдете село на річці Ятрань, зветься Полонисте на Уманщині Бабанського району. Ось таке вислухайте, тов. Сталін! Село має 317 дворів, колективізоване на 100 %. А що, тут думає радянська влада? Ні, не радянська, а чисто буржуазний строй! Пригадайте панщину: 6 днів роби панам, а 7-й – неділя, в яку не можна робити, бо свято [8, с. 130]. Так і на селі, щодня роблять в артілі».

Змушені віддавати державі зерно майже за безцінь, селяни почали різко скорочувати посівні площі. Так, за період 1927 – 1929 рр. посівні площі в найбільш продуктивних селянських господарствах скоротилися майже вдвічі, при ще більш різкому скороченні товарної частини урожаю – з 25,1% до 14%.

Деякі селяни виявляли спротив у тому, що пошкоджували, або й нищили колгоспне майно. Так, з колгоспу «Червоний партизан» Незавертайлівської сільради Слободзейського району весною 1932 р. виключили 11 людей за псування колгоспного майна, за недбайливе ставлення до виробництва.

Своєрідною формою пасивного спротиву селян політиці колективізації можна вважати й виходи з колгоспів. Тимчасове зменшення тиску, яке відбулося після опублікування статті Й. Сталіна “Запаморочення від успіхів” викликало негайний та масовий вихід селян з колгоспів. Відразу дозволом на вихід скористалася майже половина селян. Восени 1930 р. в колгоспах залишилося менше третини селянських господарств [5, с. 485]. Цей “антиколгоспний рух” (за висловом ОДПУ) тривав досить довго. Так, після якщо за червень 1932 р. було подано 14055 заяв про вихід з колгоспів, а за першу декаду липня вже 13743 заяв.

Важливе місце серед стратегій супротиву колективізації мала втеча селян із колгоспів. Заслання та експропріація «куркулів» викликали в значній частині хліборобів острах перед тим, що й їх може наздогнати та сама доля, спонукала їх тікати з села. Тільки в січні 1932 р. з усіх районів УСРР до міст і промислових центрів утекло 126 720 селян. З січня до 20 травня 1932 р. тільки по 21 району республіки «неорганізованим порядком» вибуло 116 тис. чол [7, с. 35].

Активно виступали проти колективізації селяни прикордонних округів. Наприклад, у Плужанському районі, що на Щепетівщині приводом до протесту стало закриття церкви. Аверкій Войко, який був місцевим священиком, став активно закликати селян до повстання, не тільки свого села, але й сусідніх. Селяни відгукнулися, тому 15 лютого у Плужному близько 1500 селян протестували, вимагаючи ключі від церкви. На виступ зібралися і селяни сусідніх сіл, переважно з яких були жінки. Керівництво було змушене задовольнити їх вимоги [5, с. 851]. Саме того дня була обрана нова церковна громада. Дана перемога змусила повірити в себе селян та продовжити захищати свої інтереси

Активну участь у виступах брали і жінки. Так 5 квітня 1932 р. на території колгоспів «Червоний партизан» та імені Бутора (Слободзейський район АМСРР) зібралася близько 200 жінок з дітьми, з закликами розбирати продовольчі склади, розгромили їдальню сільпо. З 5 по 12 травня 1932 р. смутою було охоплено 15

сіл Чорнухинського, Миргородського, Лубенського районів Харківської обл. Загалом в актах непокори брало участь 3–4 тис. чол., 60–70% учасників становили жінки.

До супротиву колективізації приєднувалися і поодинокі куркулі, які закликали до повстання. В селі Справному Криворізької округи «куркулі» агітували: «Візьмемо гвинтівки і палиці та підемо проти Радвледи, так як комуністична партія не хоче розуміти селян, а коли так, то селяни організують повстання» [2, с. 50].

Досить частим явищем була агітація. Основою таких агітацій були переконання, що колективізація - це панщина, що колгоспівським хлібом порядкуватиме влада, а не самі колгоспники. Інколи агітації підтримувало духівництво. І по цій формі спротиву, за свідченням ОДПУ, Україна займала перше місце. Основна кількість листівок, як відзначалося в секретно-оперативних зведеннях, за своїм змістом була повстанською (48%) та антиколгоспною. Частіше всього агітації проводилися на нелегальних зібраннях та зборах селян. Масовим явищем були зриви сільських заходів з приводу утворення колгоспів. Здійснювалися обходи хат селян з проханням не вступати в колгоспи або вийти з них. В деяких місцях селяни йшли походами до сусідніх сіл під виглядом злидарів – розорених колгоспників. Вони супроводжувалися відвертими закликами до опору владі та розправи з комуністами та активістами.

Своєрідною формою селянського опору були листівки та анонімки, в яких містились не тільки погрози фізичної розправи з місцевими комуністами та активістами, але й були заклики до непокори та селянського повстання проти влади. За оцінками ДПУ, біля 20 % селянських листівок були антирадянськими та мали антиурядову спрямованість [3, с. 556].

Опір селян характеризувався утворенням партизанських загонів. Так, у червні—серпні 1923 р. в Черкаській окрузі було зафіксовано три повстанські загони — Грищенка, Луньєва, Зинька Стригуна, які спрямовували свою діяльність на руйнацію радпарату та зрив податкової кампанії [6, с. 500].

Загони постійно переслідували голів сільрад, секретарів партосередків та голів *комітетів неможливих селян* підпалювали сільради, нищили податкові списки. Основну масу повстанців складали колишні активні члени партій українських есерів та соціал-демократів. Щоправда, на той час під виглядом політичних повстанців все частіше почали діяти і суто кримінальні банди, які не переслідували ніяких суспільно вагомих цілей, а просто грабували селян.

Однією з форм спротиву селян був і тероризм. За перше півріччя 1928 р. органи ДПУ зафіксували по всій Україні 117 терористичних випадків, за другу половину року — 302. Опір зростав. Лише за чотири місяці з жовтня 1928 р. по січень 1929 р. зафіксовано 292 випадки терористичних актів. Найбільш помічено серед тих, хто брав участь у терористичних актах — «куркулі і заможники». Якщо за одинадцять місяців 1928 р. було зареєстровано 305 випадків терору проти представників влади і радянських активістів, то за цей же період 1929 р. ця цифра зростає до 112018. Однак все це поки що не виходило за рамки поодиноких спорадичних виступів, які режим жорстко переслідував.

Хоч виступи селян проти колективізації мали чільне місце не тільки в Україні, проте саме тут вони були найбільш масовими і затягнутими. Тому більшовицьке керівництво вдалося до надзвичайних заходів, аби зламати опір супротивників. Була організована низка заходів, які призвели до голодомору 1930-1932 рр.

Небачений за масштабами і наслідками голод зломив активний опір селян. Селянський рух у районах охоплених голодом, набував більш пасивного характеру пасивного опору (псування майна, відмова від роботи). Тимчасове зменшення тиску викликало негайний та масовий вихід з селян з колгоспів. Голодомор став не тільки кінцем селянського руху. Він також завдав смертельного удару по селянству взагалі.

Отже, провівши аналіз матеріалів, можна зробити висновок, хоч виступи селян проти колективізації були поширені не тільки в Україні, але тут вони відзначилися своїм активним опором та великою кількістю учасників. Саме тому влада намагалася вплинути на ситуацію та зламати опір селян. Селянський опір в УСРР мав такі види: «бабські бунти», збройні повстання, вбивства членів колгоспного правління, нищення сільськогосподарського реманенту, вирізуванням худоби, масові заяви про вихід з колгоспів, відкриті відмови здавати зерно та протидія його вивезення з села, напади на склади й комори з хлібом, підпали колгоспних будівель, населення розпочало самоліквідацію, з метою збереження своєї свободи та незалежності від Радянської влади. Ті випадки коли селяни намагалися вийти з колгоспу і повернути собі колективізоване майно, влада трактувала як антиурядові повстання. Масове усупільнення господарств, селян які бажали хазяйнувати окремо, об'єднання їх реманенту означали докорінну зміну їхнього звичайного устрою життя. Проаналізувавши зміну устрою життя селян та їх не бажання коритися, а навпаки боротися за свою свободу, можна дійти до висновку, що селяни були відкрито налаштовані проти радянської влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буров Я. И. *Лицом к колхозу*. Москва: Лениздат. 1930. 130 с.
2. Васильев В. В., Лінн В. Е. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). Вінниця: *ВДПУ*, 1997. 80 с.
3. Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917 – 1938): В 2-х т. / АН СРСР. Інститут історії України. Київ, 2013. Т. 2. 750 с.

4. Ганжа О. І. Опір селянства політиці суцільної колективізації в Україні // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2000. № 5. 300 с.
5. Історія колективізації сільського господарства Української РСР. 1917–1937 / Упоряд. З. К. Калинин. Київ: АН УРСР, 1962. 851 с.
6. Колективізація і голод на Україні: 1929-1933. Збірник матеріалів і документів / Упоряд. Г.М. Михайличенко, Є.П. Шаталіна. Київ: Наукова думка, 1992. 736 с.
7. Кульчицький С. В. Опір селянства суцільній колективізації. Укр. іст. журн. 2004. №2. С. 31-50.
8. Сабліна Т.М. Классовая борьба в деревне в период сплошной коллективизации сельского хозяйства, Москва: Наука, 1952. 230 с.

УДК 94:323(477.8)"1939/1941"

Бойченко Василь,
студент 051 групи,
СумДПУ імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

РАДЯНІЗАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В 1939-1941 РР.

Стаття присвячена дослідженню аспектів та векторів радянізації західноукраїнських територій після їх включення до складу УРСР.

Ключові слова: Червона армія, радянізація, УРСР, західноукраїнські області.

Boichenko Vasyli. Sovietization of the western Ukrainian regions in 1939 – 1941. *The article is devoted to the study of aspects and vectors of sovietization of Western Ukrainian territories after their incorporation into the USSR.*

Key words: Red army, sovietization, USSR, western Ukrainian regions.

Постановка проблеми: процес радянізації західноукраїнських земель був достатньо вивчений у радянську добу, але на той час дослідники не торкалися тем, пов'язаних з масовими репресіями проти жителів даного регіону. Радянізація розглядалася тільки як позитивний процес, без негативних явищ.

Аналіз досліджень: проблемою радянізації займалися такі слашники як: Б. М. Бабій, В. Варецький, В. А. Гриневич, О. В. Павлович,

Л. І. Рябошапко. Вони дослідили процес радянізації, але узагальнюючого дослідження зроблено не було.

Виходячи з вище наведеного, **мета статті:** полягає у комплексному дослідженні радянізації в західноукраїнському регіоні в 1938-1941 рр.

Виклад основного матеріалу: 17 вересня 1939 р. Червона армія перетнула р. Збруч, чим ознаменувала початок окупації західноукраїнських земель. До кінця вересня 1939 року ці землі були окуповані та встановлено німецько-радянський кордон згідно з умовами договору про ненапад 1939 р., так званого пакту Молотова-Ріббентропа. Протягом другої половини вересня 1939 р. радянська влада була встановлена у Західній Україні. Для узаконення радянської влади в Західній Україні було організовано загальні вибори – Українські народні збори. Вони проходили 26-28 жовтня 1939 р. та відбувалися за ретельно спланованим сценарієм. Після встановлення радянської влади у Західній Україні було створено характерний для УРСР адміністративно-територіальний поділ: Волинська (6 районів), Дрогобицька (10 районів), Рівненська (5 районів), Львівська (13 районів), Станіславська (10 районів), Тернопільська (13 районів). У Львові – 4 міські райони, 14 міст виділено в обласне підпорядкування. Всього 202 сільські райони. Виконавчими органами стали обкоми (обласний рівень), міськкоми, райкоми ВКП(б) [1, с. 137].

Паралельно відбувається формування карально-репресивного апарату. В листопаді 1939 року спостерігається передислокація з РСФСР працівників НКВС: 400 працівників НКВС (офіцерський керівний склад) за рахунок випускників училищ: Ленінградського – 60 осіб, Саратовського – 40, Смоленського – 50, Рязанського – 30, Горьківського – 53, Новочеркаського – 35, Воронежського – 40, а також 110 з інших закладів. І попри те, що закон «Про організацію органів НКВС Західної України» було прийнято лише 6 грудня 1939 р. [1, с. 138].

Такі заходи мали на меті формування репресивного апарату у Львові з метою успішності боротьби проти противників радянської влади та території Західної України та проведення швидкого процесу радянізації краю. Очевидно, що цю мету не можливо було реалізувати з допомогою місцевого населення, навіть враховуючи прихильне ставлення українців та євреїв до нової влади восени 1939 року. Отже саме тому стала необхідною передислокація в Західну Україну співробітників НКВС із Росії. Ці факти свідчать про готовність нової влади до проведення радянізації насильницькими методами [2, с. 87].

У листопаді-грудні 1939 року було сформовано управління НКВС у Львівській області (начальник Дятлов, капітан міліції), що містилося у приміщенні колишньої польської в'язниці по вул. Лонцького (тепер вул. С. Бандери, 1). Тут також перебувало в'язничне відділення управління НКВС Львівської області (начальник Лерман, лейтенант державної безпеки) [2, с. 88].